

Kirjallisuutta

Kansanrunojemme uusi rakenneteoria

Martti Haavion 'Laulupuu' ja 'Kirjokansi'-teosten tarkastelua

Kansanrunoudentutkimuksemme on lyhyen ajan kuluessa saanut prof. Martti Haavion kädestä kaksi huomattavaa teosta, jotka sekä alan asiantuntijoissa että suuressa yleisössä ovat herättäneet meikäläiseksi harvinaislaatuista huomiota. Helmikuussa 1952 ilmestyi tunnelmarunojen kokoelma 'Laulupuu', joka sisältää alun viidettäsatua laulurunoa, ja kesällä samana vuonna tukeva nide vanhoja kertomarunojamme, 'Kirjokansi', joka antaa monipuolisen kuvan kansamme muinaisesta kertomarunoudesta.

Prof. Haavio johtaa luomansa ja kehittelemänsä runojen rakenneteorian huomattavimman edeltäjänsä Kaarle Krohnin työn perustalta. Jo tämä oli tutkimustensa tuloksena esittänyt toteamuksen, jonka mukaan suomalaisten tunnelmarunojen yleisin pituus on kahdeksan säettä eli neljä säeparia, ja tähän käsitykseen ovat pääasiallisesti yhtyneet myös dosentti Elsa Enäjärvi-Haavio ja professori Viljo Tarkiainen. Prof. Haavio on esittänyt samansuuntaisia ajatuksia nykyistä aikaisemmin mm. kirjoittaessaan 'Suomen kulttuurihistoriaan' kansanrunoutta käsittelevän artikkelin. Uutena ja samalla perinnäisistä käsityksistä poikkeavana hän nyt julkaisemissaan teoksissa on esittänyt, ettei runojen tämänlaatuinen kokoonpano ole vain pelkkä sattuma, vaan että kysymyksessä on kiinteä kaava, johon lyyrillinen tunnelma on valettu, eikä kaavoja ole ollut vain yksi, vaan useampia, esim. 6+6+4 säettä, 5+5+5 säettä jne. Edelleen hän on pyrkinyt osoittamaan, että myös kertovalla runoudellamme on vastaavanlaiset kaavansa, joihin niiden eepillinen juoni on kiteytetty. Jokaisella runolla on siten ikään kuin pohjapiirustuksensa, joka meille säilyneiden kansanrunotoisintojen perusteella voidaan struktuurianalyysin avulla saada selville. Struktuurianalyysia voidaan yleensäkin käyttää säetutkimusmenetelmän täydennyksenä ns. alkumuotoon

pyrittäessä, mutta kun runon sisällys, kuten prof. Haavio huomauttaa, eri aikoina ja eri seuduilla on saatettu valaa uuteen kaavaan, ei ole varmaa, että runon hahmottelu tiettyihin säkeisiin ja säejaksoihin samalla johtaisi sen alkumuodon määräytymiseen.

Ne sadat runot, jotka prof. Haavio teoriansa mukaisesti on palauttanut kiinteiden rakennelakien alaisuuteen ja jotka hän teoksissansa julkaisee, eivät siten pyri esittäytymään lukijalle niiden alkuperäisimmässä asussa, ns. alkumuodossa, jonka määräämistä Kaarle Krohn aikanaan piti tutkijan-työnsä keskeisimpiin tavoitteisiin kuuluvana. Prof. Haavio nimenomaan tähdentää, että hänellä on ollut runoihimme enemmän esteettistä kuin historiallista mielenkiintoa ja että hän on tahtonut nähdä runot »*rakenteeltaan niin aitoina kuin mahdollista, struktuuriltaan sellaisina kuin niitä todennäköisesti laulettiin runouden 'kulta-aikana'*, ts. aikana, jolloin runonlaulanta ei vielä ollut alkanut rappiokauttaan uuden sivistyksen ryhtyessä hyökkäykseen sitä vastaan». Julkaisijan probleemina ei ole ollut, ovatko runot hänen esittä-mässängsä muodossa sisällyksen yksityiskohdilta juuri sellaisia, kuin minä niitä alunperin laulettiin, päinvastoin hän tätä itsekin suuresti epäilee, vieläpä on esimerkein perustellut epäilyään. »Torjun mahdollisen kuvittelun, että menetelmä olisi tieteellinen: jos jokainen tähän kokoelmaan valittu runo olisi tutkittu jokaiselta säkeeltään, siis pyritty saamaan esille todennäköinen alkuasu, ei ihmisikä olisi ollut kyllin pitkä tämän työn suorittamiseen», hän lausuu 'Laulupuu'-teoksessaan. Mutta ennen kaikkea juuri siksi, että runojen esteettiseen vaikuttavuuteen on kiinnitetty ratkaisevaa huomiota, kokoelmat ovat muodostuneet todella nautittaviksi runoarteistoiksi. Jo yksin tältä kannalta, vaikka runojen uusi rakenneteoria jätettäisiin kokonaan huomiotta, prof. Haavion työtä on pidettävä arvokkaana. Onhan meillä esim. koulujen lukemistoissa julkaistu kansanrunoutta sen sisältämien kauneus-arvojen perusteella valittuina katkelmina, ja monet lausujat ovat mm. Kanteletarta esittäessängän käyttäneet lyhennelmiä, joihin he ovat päätyneet runoja analysoidessaan. Myös erät Skandinavian kansanrunojen julkaisijat, esim. von der Recke, Ek ja Blomberg, ovat esteettisen vaikuttavuuden tehostami-seksi joutuneet tekemään muutoksia runojen kansanomaiseen muistiinpano-asuun. Suomalaiset runot sellaisina, kuin prof. Haavio ne on julkaissut, ovat taiteellisesti hallittuja kokonaisuuksia, ja siihen yleisarviointiin, mikä niistä on teoksia esitettäessä lausuttu, saatettaneen pääpiirteissängän yhtyä. 'Laulu-puu' on kuin suomalaisen arkielämängän korkeaveisu: siinä on lapsuusajan ja nuoren rakkauden herkkiä säveliä, miehuuden voiman ja reippauden ylis-tystä ja vanhuuden elegioja, vieläpä syvätuntoista kuolemanlaulantaa. 'Kirjokansi' sisältää vastaavasti laajan kertomarunoutemme ytimen: kosmi-siin mittoihin nousevia tähtitaru-aiheisia runoja, joissa käsitellängän linnun-radan, Otavan ja maailman syntyä, merkillisiä šamaanirunoja, jotka nekin valaisevat kansamme muinaisia ajatustapoja, mielikuvituksellisia saturunoja ja jännittäviä viinkikirunoja, ja vihdoin siinä on viisiosainen, mahtava Sampo-eepos, jonka prof. Haavio rinnastaa Skandinavian saagoihin. Omaa muototyyppiängän edustavat teokseen sisälletyt eepillis-lyyriilliset laulut, joiden aiheet on otettu perhepiiristä ja joiden perusluonne usein on eroottinen. Niissä muodoissaan, joissa nämä runot on julkaistu, ne ovat täsmällisiä ja keskittyneitä, toisinaan ankarantuntuisia, toisinaan sulokkaita, mutta

miltei poikkeuksetta yksinkertaisuudessaan ja ytimekkyudessaan vaikuttavia.

Tämän perusteella onkin esitetty kysymys, ovatko näin julkaistut runot enää aitoa kansanrunoa vai ovatko ne julkaisijan omasta viehtymyksestä kummunneita taideluumia, joihin kansanrunoutemme miltei mittaamattomat aarteistot ovat antaneet riittävästi ainesta.

Tällaiseen kysymykseen ei itse runoaines ole antanut aihetta, sillä se näissä teoksissa on säe säkeeltä kansanomaisista runotoisinnoista poimittua. Runojen runsaslukuisten, vaihtelevien toisintojen joukosta on yritetty löytää ehyimmät ja kauneimmat, ja kun runot kansan suussa ovat aikojen kuluessa liittyneet eripituisiksi sikermiksi, sekautuneet toisiinsa ja saaneet siten alkuperäisestä kenties suurestikin poikkeavan muodon, yksityisiä runoja on täytynyt irrottaa laajasta yhteydestä ja toisinaan korvata niiden virheellisiä säkeitä jostakin muusta toisinnosta otetulla moitteettomalla säkeellä. Näin on sekä meillä että muualla kansanrunoudentutkimuksissa aina menetelty. Muutamista sellaisista runoista, joista ei ole olemassa korkeatasoisia toisintoja, on julkaistu säetutkimuksen perusteella konstruoitu 'normaaliasu'. Tällöin on voitu käyttää hyväksi Kaarle Krohnin ja hänen oppilaidensa ja eritoten kokoelmassa 'Kirjokansi' myös monien myöhempien tutkijain yksityiskohtaisia analyyseja. Toisinaan ne on julkaistu semmoisinaan, toisinaan ne ovat muodostaneet lähtökohdan prof. Haavion omakohtaiselle arvioinnille.

Kysymyksen ydin on siinä, onko ylipäänsä ollut olemassa sellaisia kiinteitä runokaavoja, joiden mukaisina prof. Haavio kansanrunojamme on esittänyt ja julkaissut. Asia saa valaistusta, kun vertaamme 'Laulupuu' ja 'Kirjokansi' -kokoelmien runoja kansanomaisiin toisintoihin. Eritoten lyyrillisten runojen kohdalla vertailu on helppoa, koska prof. Haavio itse ilmoittaa teoksessaan käyttämänsä toisinnot. Mielenkiintoista on tällöin todeta, että monet runot suoraan kansan suusta muistiin merkittyinä ovat muotoasultaan valmiita taiteellisia kokonaisuuksia. Esitettäköön tässä vain yksi esimerkki:

Enne kuusia kumarran,
Ennenku kumarran kunnotointa;
Enne palvoan pataista,
Ennenku palvon pahoo;
Enne kierrän kenkiäni,
Ennenku kierrän kelvotointa.
(Ilomantsi — SKVR VII: 2 2316.)

Ennen kuusia kumarran
kuin kumarran kunnotonta,
ennen palvelen patasta
kuin ma palvelen paha'a,
ennen kierrän kenkiäni,
kuin on kierrän kelvotonta.
(»Laulupuu» s. 126, 1.)

Julkaisijan on tarvinnut tässä vain palauttaa runo mitaltaan moitteettomaan asuun, kun siitä on saatu tällaisen pienen laulelmatyyppin mielenkiintoinen edustaja.

Toisinaan on kansanomainen muistiinpano loogisesti vajavainen, mutta puuttuvilta osiltaan täydennettynä se muodostaa ehyen kokonaisuuden ja on sellaisenaan vaativan lajinsa oiva näyte. Esim.

En itke ison hyvyyttä
Enkä äitin armavuutta.
Niin on miun isoni heitti,
Heitti kun kieron kirvesvarren;
Niin on miun emoni heitti,
Niinkun viärän värttinäsä;
Niin on veikko vierahutti,
Kun kala kivisen rannan,

Lohi luotosen apajan;
Niin mun sisar sivusi,
Kun oravi kuivan kuusen;
Heitti kaikki heimokunta,
Hylykäsi hyvät sukuni;
Van elä heitä, Herra Jiesus,
Hylykee, hyvä Jumala!
(Ilomantsi — SKVR VII: 2 1939.)

En itke ison hyvyttä enkä emon armautta.
Niin minun isoni heitti kuin on kieron
kirvesvarren,
niin minun emoni jätti kuin on väärän
värttinänsä.

En itke sison hyvyttä enkä veikon armautta.
Niin minun siso sivusi kuin orava kuivan
kuusen,

niin minun veikko vierautti kuin kala
kivisen rannan.

Heitti kaikki heimokunta, hylkäsi hyvä
sukuni.

Vaan älä heitä, Herra Kiesus, hylkää,
hyvä Jumala!

(Laulupuu s. 151.)

Joskus taas, varsinkin kun runo on irrotettu laajasta yhteydestään, joutuu ajattelemaan, onko todella kysymys itsenäisestä runoluomasta vai onko julkaisija sovittanut kappaleen pitempää runoa enemmän tai vähemmän mielivaltaisesti johonkin tiettyyn kaavaan. Runon kompositio antaa usein varsin selvän vastauksen. Esimerkkinä tarkastettakoon Inkerin Kaipaalasta muistiin merkittyä 73 säkeen mittaista runoa, jossa laulaja kääntyy isännän ja emännän puoleen ja pyytää palkkiota laulustaan. Tästä toisinnosta (SKVR III: 2 1899) prof. Haavio on irrottanut säkeet 39—62 erilliseksi runoksi. Seuraavassa rinnakkain mainitut kansanomaiset säkeet ja 'Laulupuun' vastaava runo:

Kui siun lienee mieles kurja
Ja lienee syän kipiä,
Vielä vielläkin vähennän,
Vielä vielläkin alennan
Peremiehen mieltä myöten,
Perenaisen kieltä myöte:
Lehmä iestälaulajalle,
Vasikka järjestäjälle!
Kuin siun lienee mieles kurja
Ja lienee syän kipiä,
Vielä vielläkin alennan,
Vielä vielläkin vähennän
Peremiehen mieltä myöten,
Perenaisen kieltä myöte:
Lammas iestälaulajalle,
Vuonanan järjestäjälle!
Kuin siun lienee mieles kurja
Ja lienee syän kipiä,
Vielä vielläkin alennan,
Vielä vielläkin vähennän
Peremiehen mieltä myöten,
Perenaisen kieltä myöte:
Raha iestälaulajalle,
Tenkanen järjestäjälle!

HEPO EESTÄLAULAJALLE

En ma paljoja kysele:
hepo eestälaulajalle, varsanen järjestäjälle.

Kuin sun lienee mieles kurja, lieveni sydän
kipeä,
vielä-vieläkin vähennän, vielä-vieläkin
alennan:
peremiehen mieltä myöten, perenaisen
kieltä myöten:
Lehmä eestälaulajalle, vasikka järjestäjälle!

Kuin sun lienee mieles kurja, lieveni sydän
kipeä,
vielä-vieläkin vähennän, vielä-vieläkin
alennan:
peremiehen mieltä myöten, perenaisen kieltä
myöten:
Lammas eestälaulajalle, karitsa järjestäjälle!

Kuin sun lienee mieles kurja, lieveni sydän
kipeä,
vielä-vieläkin alennan, vielä-vieläkin
vähennän:
peremiehen mieltä myöten, perenaisen
kieltä myöten:
Raha eestälaulajalle, tenkanen järjestäjälle!
(»Laulupuu» s. 47.)

Sama kertosaesarja toistuu runossa kolme kertaa, ja on helppo huomata, että se kullakin kerralla aloittaa itsenäisen alakokonaisuuden. Vain säkeistön viimeinen säe vaihtuu. Olen valinnut monien joukosta tämän esimerkin, koska se mielestäni on selvimpiä osoituksia noudatetun kokonaisuuden kiinteydestä.

Kun tällä tavoin alkulähteiden perusteella seuraa yksityiskohdittain sitä

menetelmää, jonka mukaisesti prof. Haavio on 'Laulupuu'-kokoelman runomuotoihin päätenyt, joutuu toteamaan, että tiettyjä kaavoja todella näyttää olleen ja ettei niiden olemassaolo ole vain pelkän sattuman aiheuttamaa. Myös jäsenyneyssyttä kiinteihin säejaksoihin saattaa havaita. Runoissa, joille ovat tunnusomaisia toistuvat kertosaäkeet ja kertosaeparit, vieläpä kertosaesarjat ja kertosaäkeistötkin, alakokonaisuuksien hahmottelu tuntuu selvimmältä. Kuitenkin on otettava huomioon ne rajoitukset, jotka prof. Haavio itse on asettanut: kaavoja on ollut useanlaisia, ja samakin runo saatetaan jakaa alakokonaisuuksiin eri tavalla; sisällyksen yksityiskohdat voivat myös vaihdella.

Miten on sitten kertomurunojen laita? Jos kerran lyyrilliset runomme ennen niiden rappeutumista — jokaiselle runojen elämään vähänkin perehtyneelle tämänkaltainen kehityssuunta lienee selviö — ovat noudattaneet varsin tarkoin määriteltäviä rakennekaavoja, tuntuisi luonnolliselta, etteivät muutkaan muinaisrunoutemme lajit olisi olleet poikkeusasemassa. Tietynlainen kaavanmukaisuus ja jäsenyneyssyys olisivat myös helpottaneet suullisen runoperinteen säilymistä. Prof. Haavio onkin esittänyt, että myös eepillinen runoutemme on ollut samojen rakennelakien alainen kuin lyyrillisetkin runomme.

Kokoelmassa 'Kirjokansi' prof. Haavio on julkaissut joukon keskeisimpiä eepillisiä runojamme kiinteihin kaavoihin palautettuina, ja runot ovat, kuten edellä todettiin, taiteellisesti hallittuja kokonaisuuksia ja sellaisinaan suuren runouden vaikuttavia ilmentymiä. Sellaisina kuin nämä runot ovat SKVR :issa kansanomaisina toisintoina, niistä on vaikeata ilman erikoistutkimuksia päätätä, mikä osa niistä on muusta kokonaisuudesta erotettavaa erillisrunoa, ja edelleen, mikä sisällyksen yksityiskohta on tällaisen kokonaisuuden välttämätön osa, mikä taas myöhempi laajentuma. Kansanrunouden tutkimuksemme on kuitenkin jatkuvasti työskennellyt alkuperäisten ainesten selville saamiseksi, ja prof. Haavio on tutkimuksen tuloksia käyttänyt hyväksensä runojen taiteellista kokonaisuutta hahmotellessaan. Kun runon alkumuotoa, 'normaaliasua', määriteltäessä runon looginen sisältö yksityiskohtia myöten arvioituna on ollut ratkaisevana, läheskään kaikki ne muodot, jotka näin on konstruoitu, eivät täytä niitä muodon vaatimuksia, joiden perustalle uuden teorian mukaan runojen olisi tullut rakentua. Siinä tapauksessa, että tutkimuksissa esitettyjä normaaliasuja voitaisiin pitää ehdottoman varmoina, tämä seikka puhuisi prof. Haavion teoriaa vastaan. On kuitenkin muistettava, että samastakin runosta eri tutkijat ovat esittäneet erilaisia alkumuotoja ja että mitään muuttumattoman varmaa niin teoreettisella alalla, kuin tässä on kysymys, on vaikeata luoda. Prof. Haavio on myös tähdentänyt, että runo eri seuduilla ja eri aikoina on saatettu valaa erilaisiin kaavoihin, ja tämän mukaisesti — niin saatettaneen olettaa — sisällyksen yksityiskohdat ovat myös voineet vaihdella. Kummassakin tapauksessa, sekä Kaarle Krohnnin alkumuotojen yhteydessä että Martti Haavion rakennelakien alaisuuteen palautettujen runojen yhteydessä, liikutaan varsin paljon hypoteesien alueella, mutta mitään periaatteellista ristiriitaa niiden välillä tuskin saattaa olla. Prof. Haavion esittämät näkökohdat ovat joka tapauksessa vastaisissa tutkimuksissa huomioon otettavia. Ne vaatimukset, joita runot niiden alkuperäisille sepiittäjille ja eteville jälkilaulajille ovat asettaneet, ovat säetekniikan

ja sananvalinnan kannalta olleet erittäin suuret, ja senkin perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että on ollut lainalaisuutta myös runon kokonaisuuden ja siihen sisältyvien alakokonaisuuksien hahmottelussa. Varovastikin arvioiden 'Kirjokansi'-kokoelman runot ovat viittamerkkejä, jotka uudella kysymyksenasettelullaan osoittavat suuntaa suomalaisten kertomarunojen rakenteiden yksityiskohtaisen analyysin suorittamiseen. Selvää myös on, että runon alkumuotoihin pyrittäessä rakenteellisetkin seikat on otettava tarkoin pohdittaviksi.

Runojen uusi rakenneteoria vaikuttaa ratkaisevalla tavalla kaikkiin niihin kysymyksiin, jotka liittyvät runojen syntyyn, alkuperäisiin runoilijoihin, heidän työskentelytapansa ja koko siihen kulttuuripiiriin, jossa tämä runous on syntynyt ja elänyt. Kaikkia näitä kysymyksiä prof. Haavio on teoksissaan pohtinut mukaansa tempaavalla, suorastaan kiehtovalla tavalla. Suomalaisen muinaisrunouden maailma avautuu eteemme elävänä kokonaisuutena, jossa nykyajan ihminen kohtaa miltei joka askeleella uutta ja mieltä kiinnostavaa. Ero kansanrunouden ja taiderrunouden välillä on perimmältään häviävän pieni, sillä jokaisella kansanrunollakin on ollut oma runoilijansa, yksilö, joka meille on tosin vain poeta anonymus mutta joka aikanaan nykyajan runoilijan tavoin on sepittänyt tuotteensa henkilökohtaisesta viehtymyksestä aiheeseensa käyttäen hyväksensä niitä runokeinoja, jotka hänelle ovat olleet tarjona.

'Kirjokansi'-kokoelmaan liittyy lähes 200 tiheästi painettua sivua käsittävä suomalaisten kertomarunojen historia. Sen alkupuolella on tarkasteltu eepillisen runoutemme aiheita ja rakennetta. Tämä luku, jossa on havainnollisen selvästi kuvattu mm. kertomarunoutemme kompositiota ja sen tyylikeinoja, tarjoaa esim. äidinkielen opettajillemme uusia näköaloja Kalevalan ja muunkin eepillisen runoutemme opettamiseen. Pääosa tästä historiaosasta on kuitenkin omistettu yksityisten runojen esittelyyn ja niiden synnyn ja kehityksen selvittelyyn. Voidaan sanoa, että tekijä on tähän esitykseensä koonnut kansanrunoutentutkimuksemme tärkeimmät tähänastiset tulokset, ja niitä hän kriittisesti tarkastelee eräissä tapauksissa pieniä yksityiskohtia myöten. Kansanrunouden opiskelijoille, alan työntekijöille ja harrastajille teos tältä osaltaan on verraton opas kertomarunoutemme ymmärtämiseen.

Teoksissa, jotka prof. Haavio näin on laskenut julkisuuteen, on avattu laajoja näköaloja lyyrillisten ja eepillisten kansanrunojemme maailmoihin. Niissä esitettyjen yksityiskohtien täsmälliseen arviointiin päästäneen vasta sitten, kun näitä kysymyksiä on alan detaljitutkimuksissa kaikilta puoliltaan tarkoin selvitetty. Jo nyt voidaan kuitenkin sanoa, että kiinnostamalla huomion tähänastisissa tutkimuksissa miltei laiminlyötyyn alaan prof. Haavio on tehnyt suuren palveluksen kansanrunoustietellemme.

AIMO TURUNEN